

Bárdos István

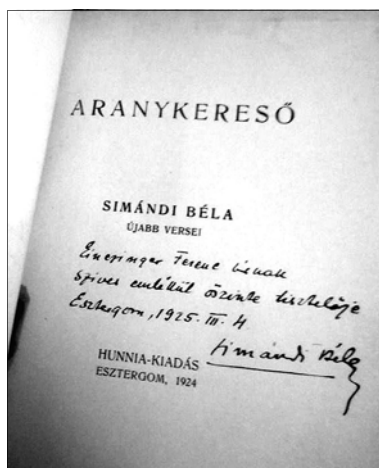
Irodalmi élet Esztergomban (1919–1945)

A tanácsköztársaság bukását követő első egy-két esztendő politikai viszonyai nem kedveztek az irodalmi élet kibontakozásnak. Ez idő tájt a hetente három alkalommal megjelenő „Esztergom” valamint az „Esztergom és Vidéke” még tárca-rovatát sem indította újra. Pedig azok a háborút megelőzően elfogadható színvonalú írásoknak adtak helyet. A fordulópontra 1921-ben volt, amikor Porubszky Géza¹ és Homor Imre² a Kaszinóban, Sík Sándor,³ a jeles katolikus költő pedig a Bencés Gimnáziumban, a cserkészcsapat ünnepségén mondta el verseit. Ekkoriban kezdtek rendszeresen közölni Homor Imre tárcáit, más helyi szerzők verseit. Ettől kezdve egyre sűrűbben találkozunk az irodalmi élet élénkülését jelző hírekkel. Ezek között szerepelt többek között az Esztergom újságírójaként és költőként is jegyzett Gyermek Béla „Élet és irodalom” címmel tartott előadása. Verseskötete „Kétezer éves ember” címmel 1923-ban jelent meg. A szintén esztergomi újságíró, Simándi Béla⁴ három könyvvel jelentkezett be a város irodalmi közéletébe. Az egyik egy ifjúsági regény, mely „Egy zászló története” (1923), a másik egy verseskötet, mely „Aranykereső” (1924), a harmadik pedig kisregény, mely „Kisvárosok” (1925) címen látott napvilágot. A város szellemi életének élénkülésében sajátos szerepet töltött be az Esztergom-tábori Fiúnevelő Intézet, ahol ebben az időszakban olyan jeles írók tanítottak, mint Féja Géza⁵ és az orosz fogságból hazatért Bányai Kornél⁶ költő, akinek írásai, versei szintén ekkoriban jelentek meg a helyi lapokban. A város irodalmi életének ekkorra kialakult vonzerejét jelezi, hogy 1923 júliusában olyan jeles fővárosi íróvendégek érkeztek Esztergomba, mint Kosztolányi Dezső és Kosztolányiné Harnos Ilona, a Vígyszínház tagja, Bodor Aladár⁷ és neje, Szentgyörgyi Czeke Margit író. Ők még csak egy pillantást vetettek a tájra. Ám egy esztendővel később Babits Mihály már telepesként vette birtokba az

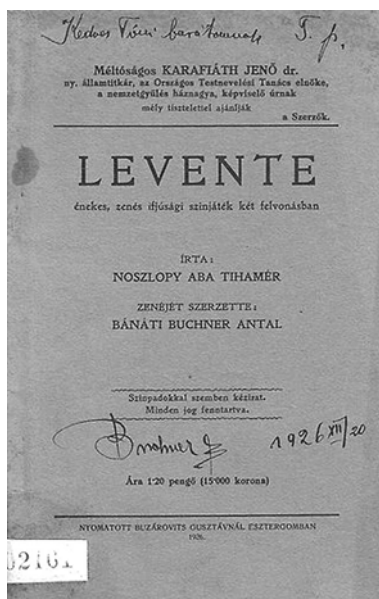
Előhegyet. A következő évek irodalmi estjein Simándi Béla „Ady Endre és Szabó Dezső tragédiája”, majd „Ady Endre és Szabó Dezső” címmel tartott előadást. Szini Gyula⁸ Simándi Béla, Bánáti Buchner Antal,⁹ Bánáti Buchner Antalné¹⁰ és Magyarász Béláné közreműködésével a Fürdő Szállóban mutatkozott be alkotásaival 1925-ben. Ebben az esztendőben két verseskötet jelent meg Esztergomban. Az egyik Németh Romuáld¹¹ tollából „Hangulatok”, a másik Bányai Kornéltól „Örök arc” címmel. Bányai, aki közel egy esztendőt töltött ezt megelőzően Budapesten a Nyugat kiadóhivatalának munkatársaként, visszatérve újból jelentkezett írásaival a helyi lapokban. A Hunnia Nyomda által 1925 karácsonyára kihozott „Örök arc”-ról Homor Imre írt rövid ismertetőt. Eszerint az „öt év termésének művészien kiválogatott anyagát nyújtja. 1920-ban, még Taskentben a turkesztáni orosz ég alatt énekelte a kötet első, legrégebbi darabját a végtelen puszták ragyogó csillagú égi csendjében, és most, mint e kötet egyes darabjai mutatják, ezek a nagyszemű csillagok elválaszthatatlan társaiul szegődtek, úgy, hogy alig van verse, melyben föl ne csillanának. (...) Külön kell szólnunk a formáról, melyen a versek megjelennek. Beethoven melódiai ille- nek hozzá.”¹² Az Esztergomban otthonra lelő Babits Mihály 1926. október 24-én tartott zeneakadémiai estjére – amint arról a helyi lapok beszámoltak – sokan utaztak Budapestre. Ugyanebben az időszakban, 1926-ban jelent meg a Buzárovits Nyomda gondozásában Noszlopy Aba Tihamér¹³ tanár és Bánáti Buchner Antal főszékesegyházi karnagy közös műve, a Levente című énekes, zenés ifjúsági színjáték, amely kiemelt figyelmet kapott a helyi és a fővárosi sajtóban.

Sík Sándor 1920 körül

Simándi Béla: Aranykereső, Einczinger Ferencnek dedikálva

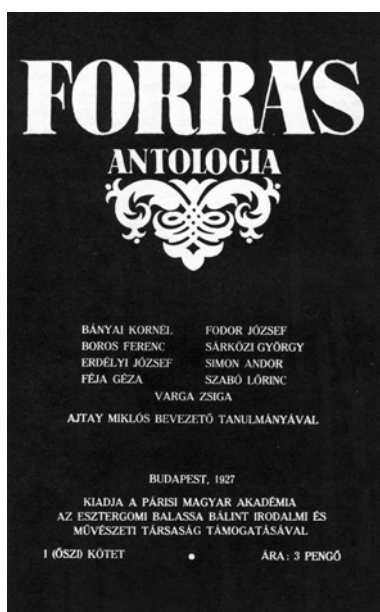

Noszlopy Aba Tihamér–Bánáti Buchner Antal: Levente...

Az irodalmi, művészeti élet mozgalmassága az érdeklődés mellett más gyümölcsöt is termett. 1926-ban hosszú előkészítő munka eredményeként megalakult a Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság. Alapítói között találjuk az írók, költők közül Féja Gézá és Bányai Kornélt, a festő Einczinger Ferencet és a tudományos közélet jeles képviselőjét, Lepold Antal¹⁴ prelátus kanonokot. A társaságot elnökként Lepold Antal jegyezte. A Szépirodalmi Szakosztály élén előbb Bányai Kornél, majd Obermüller Ferenc,¹⁵ illetve Városi István¹⁶ állott. Az év végén tartott bemutató közgyűlésén székfoglalóként Bányai Kornél olvasta föl Balassa Bálintról írott tanulmányát, melyet 1927-ben a Párizsi Magyar Akadémia által kiadott Tanulmánykötet című gyűjteményes kötetében adott közre. Ugyanekkor Császár Elemér¹⁷ irodalomtörténész a régi és az új irodalomról értekezett. E színvonalas programot rendre követték az újabbak. 1927 januárjában Féja Géza tartott székfoglalót Ady Endre lírájáról. A progresszív értékekre és nem a kisvárosi közönség ízlésére figyelve e tanulmányával igencsak felkavarta a kedélyeket. A jelenlévők elismerő tapsát hamarosan követte az Adyt nem értők, vagy éppen elutasítók pusmogása. Erre a „Jegyzetek az Ady kérdésről” címen közreadott írásával reagálva próbálta meggyőzni a háborgókat a költő nagyságáról. Ám hiába írta „...miért látjuk Adyban csak a hibákat? Hiszen tagadhatatlan, kiáltó értékei és szépségei vannak! Egyetemes formává tette a lírát (...) monumentálisabbá tette ősi biblikus poézisünket. (...) Új magyarságot várt, amely sajátos népvízióinak teljesülése. Ő fejezte ki igazán a kurucság értelmét, ótestamentumi népnek látta a kurucságot, kit az új magyarság álma vezet vérben és halálon át.”¹⁸ Féja nem az ilyen jellegű támadások miatt viselte el nehezen a helyi közvélemény értetlenkedését. Legalábbis erre enged következtetni egy néhány nappal később megjelent, őt támogató írás, mely szerint a Balassa Társaság színrelépése óta „Olyanok is, akik azelőtt soha ilyesmivel nem toródtek, ma a régi és az új irodalom problémáit feszegetik, egyelőre azonban – úgylátszik – anélkül, hogy az újságok cikkein kívül egyebet olvastak volna. Jól van ez úgy, mert idővel még elérjük azt is, hogy egy-egy magyar író könyvét is elolvassák, akik nem akarnak a vitában alulmaradni s akik eddig csak Heimburg Courts-Mahler [helyesen Hedwig Courths-Mahler – R. G.] és esetleg Beniczky Lenke folytatásos ujságregényeiben gyönyörködtek.”¹⁹ Féja előadásához méltó volt az est további programja is,

melynek keretében Asbóth Károly és Walter Margit mondták el verseiket, Szántó Magda pedig Ady-verseket szavalt. Alig csendesedtek el az Ady-előadás keltette vihar hullámai, már újabb rebellió borzolta a kedélyeket. 1927. február 14-én estére Esztergomba várták Móricz Zsigmondot, akinek az egyházi körökben mérvadó „Magyarság” éppen ezekben a hetekben nyomta homlokára a defetizmus bélyegét. A Móriczot kikezdő írást az itteni lapok is átvették, így aztán sokan otthon maradtak. Pedig a program, melyen más művei mellett saját előadásában elhangzott a „Julianus barát Slovenskóban, Ruszinszkóban és Erdélyben”, továbbá „Az író és az írás” című tanulmánya, bizonyonnyal izgalmas és figyelemre méltó volt. S ha még azt is hozzáteszük, hogy az esten közreműködő feleség, Simonyi Mária Móricz több versének és egy mesejátékának részleteit is megszólaltatta, bizvást megállapíthatjuk, a megjelenteknek igazi irodalmi élményben volt részük. A Balassa Társaság 1927. december 13-i irodalmi estjén Rosta József tanár, székfoglalóként olvasta fel „Babits írói arca” című tanulmányát. Az estet maga Babits Mihály is megtisztelte jelenlétével. Az előadás előtt Fülöp Ferenc „A fehér ördög” című esztergomi vonatkozású novelláját olvasta fel Homor Imre. Walter Margit verseiből Mihalik Erna, Babits Mihály költeményeiből pedig Szántó Magdolna mondott el néhányat. Ebben az esztendőben a nyomdák két könyvvel is megörvendeztették olvasóikat. A Laiszky Nyomda Szivontsik Antal „Doktor Zsák”, valamint „Göröngyös úton” című kötetét jelentette meg Fuchs Hajnalka illusztrációival. A szerző előző, szintén gyermekeknek szóló könyve ugyanitt jelent meg „Kis hősök” címmel. A másik, jelentősebb kiadvány, mely október első napjaiban látott napvilágot, a Hunnia Nyomdát dicsérte. A Balassa Bálint Társaság és a Párizsi Magyar Akadémia közös kiadásában,

Jaschik Álmós né tervezte borítóval, „Forrás” címen jelent meg egy fontos antológia. Ebben Ajtay Miklós²⁰ bevezetőjével kilenc fiatal költő, Bányai Kornél, Boros Ferenc,²¹ Erdélyi József,²² Sárközy György,²³ Féja Géza, Fodor József,²⁴ Simon Andor,²⁵ Szabó Lőrinc, Varga Zsigmond művei láttak napvilágot. A Forrást folyóiratnak, több-kevesebb rendszerességgel megjelenő antológiának szánták. Sajnos csak egyetlen száma jelent meg, de az is komoly értéket képviselt. Érzékeltette ugyanis, hogy az Esztergomban élők a baráti körükhöz tartozó kortársakkal együtt részesei az országos és nemzetközi irodalmi életnek. 1928-ban folytatódtak az irodalmi estek, megjelent a Balassa Társaság első és

A Forrás antológia címlapja

egyetlen évkönyve, november 14-én Féja Géza előadást tartott „Az irodalmi konzervativizmus bírálata” címmel. Az előadás kavarta vitához dr. Marczell Árpád, Obermüller Ferenc, Einczinger Ferenc, Pantol Márton karnagy, Buchner Antal, Bányai Kornél, dr. Berényi Zoltán és Holló Kornél szolt hozzá, képviselve a helybéli tanárok, képzőművészek, orvosok, zenészek, költők véleményét. Az előadást Bányai Kornél néhány verse, valamint Rosta József „Szent Antal megkísértése” című novellája előzte meg. Mindkét műsorszámot szerzőik adták elő. Az esztendő irodalmi programjainak méltó befejezéseként 1928. december 9-én került sor Babits Mihály első nyilvános esztergomi szereplésére, amikor is székfoglalóként felolvasta Balassa Bálintról írott tanulmányát.

A Balassa Társaság Irodalmi Szakosztályában a hatalmas lendülettel végzett munka s részben a renitens Féja Géza, valamint Móricz Zsigmond kavarta viharok után a fáradás jelei mutatkoztak. Természetesen érzetették hatásukat a személyi változások is. 1928. december 18-án az elköltözött Bányai Kornél helyébe Obermüller

A Balassa Bálint Társaság évkönyve 1926–1928 (címlap)

Ferencet választotta elnökévé az Irodalmi Szakosztály. Féja aktivitása is érzékelhetően csökkent, amiben nyilván szerepet játszott felesége betegsége, majd halála. 1931-ben még beválasztották őt a Társaság választmányába, de kevéssel ezt követően elköltözött Esztergomból.

A helyi lapok szépirodalmi rovatát vállalva megállapítható, hogy azok az 1920-as években Bányai Kornéltól tizenhárom verset és egy tanulmányvázlatot, Féja Gézától egyetlen verset és egy Ady Endrével kapcsolatos írást közöltek. Ők Babitscsal együtt inkább témaként és nem műveikkel voltak jelen a város irodalmi közéletében. Bányai Kornél és Féja Géza távozását követően a

Balassa Bálint Társaság Irodalmi Szakosztályának figyelme a helyi alkotókra, illetve az irodalomtörténet Esztergommal kapcsolatot tartó jeles íróira, költőire irányult. 1931 májusában Walter Béláné műveinek bemutatására vállalkozott az Irodalmi Szakosztály. Ezen túl szó esett Kazinczy Ferenc esztergomi napjairól Lepold Antal, majd Balassa Bálint születésének és halálának körülményeiről dr. Zákonyi Mihály előadásában.

A Vajda János Társaság és a Balassa Bálint Társaság estje. A csoportképen szereplő személyek: ülő sor (balról jobbra): Andersen Felícia, Török Sophie, Babits Mihály, ?, Lepold Antal, Kosztolányiné Harnos Ilona, Rubinyi Mózes, Einczinger Ferenc; álló sor (balról jobbra): Homor Imre, Szabó Lőrinc, Kárpáti Aurél, Laczkó Géza, Kárpáti Aurélné, Kosztolányi Dezső, Gellért Oszkár, ?, Holló Kornél, Obermüller Ferenc

Folytatódott a helyben népszerű írók, költők műveinek kiadása. Elhagyta a nyomdát Szivontsik Antal harmadik könyve, a „Fusski Ferkó”, egy évvel később pedig a „Virágszálak”. 1932-ben Mécs László²⁶ tartott nagyszerű irodalmi estet Laub István zongoraművész közreműködésével. Ebben az évben érkezett Esztergomba Városi István, akinek ekkoriban jelent meg az Élet Irodalmi Rt. kiadásában „A napszemű ember” című verseskötete. A Balassa Társaság 1934. augusztus 17-én gazdag programú szép estével ünnepelte meg Babits Mihály esztergomi telepessé válásának tizedik évfordulóját a Fürdő Szállóban. A jeles esemény fényét Simonffy Margot és Medgyasszay Vilma szereplése, valamint az ünnepelt költő személyes közreműködése tette emlékeztetővé. Kedves gesztusként maga mondta el „Mint különös hírmondó” című költeményét. Alig néhány nappal e remek irodalmi est után szomorú hírként adták tudtul az újságok, hogy 37 esztendőskorában elhunyt Bányai Kornél. Válogatott verseinek kötetét szinte azonnal ki akarták adni a költő barátai. E szándék azonban csak évtizedek múltán, 1967-ben valósulhatott meg. Ekkor látott napvilágot a „Vasénekű testvéreim”. A város irodalmi közéletét 1935 januárjában a Szent Erzsébet Nőegylet által rendezett Villám Margit-est foglalkoztatta. A helybéli és az országos lapokban is ismert hölgy szerzői estje bevételeinek 50%-át a Jugoszláviából menekült magyarok segélyezésére fordították.

Júniusban azonban már valóban jelentős, irodalomtörténeti rangú eseménnyel kényeztette közönségét a ceglédi származású, s a századelőn Esztergomban diákoskodó Kárpáti Aurél,²⁷ aki évek óta szívesen látott személyisége volt a város kulturális életének. Kárpáti ezúttal a Vajda János Társaság elnökeként szervezett közös programot a Balassa Bálint Társasággal. Ennek az eseménynek az előkészítésében szerepet vállalt a Babitscsal, Kárpátival és Lepold Antallal egyként jó barátságot tartó Einczinger Ferenc is. Az 1935. június 22-én megtartott esten, mely egyben a Vajda János Társaság vándorgyűlése is volt, a helyiek mellett olyan Erdélyből és Budapestről érkezett személyiségek voltak jelen, mint Babits Mihály, Gellért Oszkár, Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Püskösti Andor, Rubinyi Mózes és Szabó Lőrinc. A rangos koszorúból többek között hiányzott Móricz Zsigmond és a nyarait Sátorkő-pusztán töltő Németh László. Móriczot talán a fentebb már említett 1927-ben rendezett irodalmi est rossz emlékei, Németh Lászlót egyrészt a nevezetes nemzedék-vita nyomán Babitscsal megromlott viszonya, másrészt radikális, protestáns szellemisége tarthatta távol. Pedig a jó kapcsolatok kialakulásához adtak voltak a feltételek, hiszen az 1930–1939 közötti években apósának az Esztergomhoz tartozó Sátorkő-pusztán lévő birtokán töltötte nyarait, és ezekben az években írta a Kapásokat, a Cse-

resnyést, a Bethlen Katát és szerkesztette a Tanu első számát. Ennek okán talán a helyi sajtóban is szó eshetett volna munkásságáról. Erre azonban a helyi sajtóban nem került sor.

A vándorgyűlést fogadó Balassa Bálint Társaság nevében Lepold Antal elnök beszélt a két társaság névválasztásából adódó szemléletbeli különbségekről. Mint mondta: „Az itteni társaság történelmi okból vette fel a Balassa nevet. Itt sebesült meg, az esztergomi vár körüli csatában vesztette életét a keleti fantáziájú Balassa Bálint, Petőfi előtt a legnagyobb magyar lírikus. Ezért lett a mi vezérünk. Vajda János Társasága nem történelmi okokon választotta vezérét. Választhatta szabadon a magyar Pantheon mesés gazdagságú szellemtárában. Ez a társaság emberi szempontból kapta nevét. Az esztétikai szép örök törvényei vezették, mikor felvette a Vajda János nevet.

– Ennek a társaságnak – bár a nyugati irányt követi – soha eszébe se jutott, hogy az általános szép mellett tagadja a nemzeti irodalom fontosságát. A két társaság találkozása a legjobb időben és a legjobb helyen történik. Ma, amikor az egyesítésre a kegyetlen valóságok rácáfoltak, a legújabb fejlemények megmutatták, hogyha az általános értékeket elnacionalizáljuk, bábeli nyelvzavar keletkezik. Helyes a találkozás a hely szempontjából is. Ebben a városban írta Szent István intelmeit, a nyugati általános igazságok lefektetése mellett hangsúlyozta a nyugati szellem fontosságát is.

– Legyen ez a gyűlés – fejezte be beszédét – a két irány együtt haladásának kézfogója.”²⁸ A másik elnök, Kárpáti Aurél, válaszában más hangot ütött meg.

„Beszélt a szellem és a lélek felségjogairól, a stílus fontosságáról és egy új konstruktivizmus szükségességéről, a szellem elfogulatlanságáról, az önmagukat kialakítani akarásról, a lelkiismeretes önkritikáról. Az irodalom magyarságáról a következőket mondta:

– Feleslegesnek tartom, hogy a magyarság kérdését külön hangsúlyozzam. Író számára, aki magyarul fejezi ki magát, ez a kérdés nem kérdés. Mert a nyelv nemcsak köntös, hanem test és szellem is. Nemcsak külső forma, hanem belső tartalom is. Nemcsak eszköz, hanem anyag is. Lélek, gondolat, érzés hordozója. Magyar író csak magyarul érezhet és gondolkodhat. Irodalmi szemszögből nézve ez nem külön érték, de természetes adottság, amellyel akarva-akaratlan élni kell. Európa befolyásától mi nem félünk. Még kevésbé féltjük a magyar irodalmat, ahogy Kazinczyék és Széchenyiék sem féltették, mert tudjuk és valljuk, hogy a nemzeti kultúrák egymásra hatása mindig csak kölcsönös gazdagodást jelent. Mi európai magyarságot akarunk az irodalomban. S itt inkább az európaiasságra kell vigyáznunk. Hiszen magyarságunktól még akkor sem szabadulhatnánk, ha akarnánk. A nyelv,

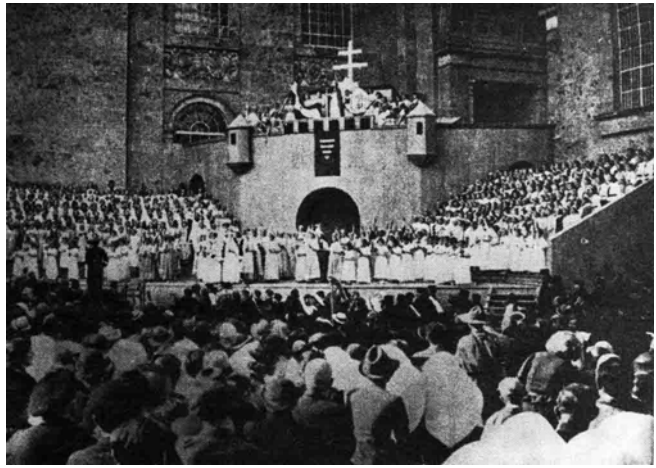
amellyel és amelyben élünk, mindennél erősebb örök biztosíték.”²⁹

A két társaság világszemléletében rejlő különbségek azonnal nyilvánvalóvá váltak. Hiába hangzott el Kárpáti Aurél meghívása, miszerint jövőre ők látnák vendégül a Balassa Társaságot, erre a találkozásra nem került sor. Einczinger Ferencet, a Balassa Társaság alelnökét viszont egy évvel később tagjai sorába választotta a Vajda János Társaság. A vándorgyűlés programjában Török Sophie, Andersen Felicia és Szabó Lőrinc tolmácsolásában hangzottak el költemények. Laczkó Géza felolvasta „Caesar halála” című novelláját. Végül Kosztolányi Dezső és Babits Mihály mondott el néhányat versei közül. Mint később kiderült, ez volt Babits Mihály utolsó nyilvános esztergomi szereplése, s egyben a Balassa Társaság utolsó irodalomtörténeti értékű vállalkozása.

A város szellemi életének alakításában fontos szerepet játszó Lepold Antal kanonok figyelme a Féja Géza által képviselt radikális vonulattal történt szakítás után mindinkább a katolikus írók és költők felé fordult. Egyre határozottabb kontúrokat öltött az a szándék, amely Esztergomot a katolikus szellemi élet központjává kívánta fejleszteni.

Ezt a törekvést szolgálta a Lepold Antal, Székfü Gyula és Gerevich Tibor nevével fémjelzett Katolikus Nyári Egyetem, amely mindjárt az első alkalommal programjába emelte a Katolikus Írók és Hírlapírók Pázmány Péter Egyesületének esztergomi összejövetelét. A Katolikus Nyári Egyetem 1934. évi irodalmi matinéján fogalmazták meg a katolikus irodalommal kapcsolatos konkrét tennivalókat. Eszerint: „Az irodalmi decentralizáció megtörtént...: Erdély, Szlovénia, Vajdaság, Debrecen (...) irodalmi egységek. A Dunántúl azonban eddig hallgat. (...) A katolikus irodalom súlypontját kell a Dunántúlra helyezni. A Katolikus Nyári Egyetem olyan csíra, amelyben nagy fejlődési lehetőségek rejlenek. Természetesen erős kézzel, nem kongresszusokkal kell kibontani azokat.”³⁰ A Katolikus Nyári Egyetem esztergomi működése során öt alkalommal – 1933-ban, 1934-ben, 1935-ben, 1936-ban és 1941-ben – került sor országos hatókörű irodalmi programokra. Ezek a jeles előadóművészek által megszólaltatott irodalmi és zenei alkotásokon túl előadások hangzottak el a katolikus kritikáról, a katolikus író és művész felelősségéről, a katolikus író helyzetéről a sajtóban és a könyvkiadásban, a katolicizmus és az irodalom kapcsolatáról. E programok szervezésében meghatározó szerepe volt a nagyigmándi születésű Harsányi Lajosnak,³¹ Sík Sándornak, Tóth Lászlónak,³² Lendvai Istvánnak,³³ Aradi Zsoltnak,³⁴ Hindy Zoltánnak,³⁵ Somogyvári Gyulának és Kállay Miklósnak.

A Balassa Társaság Irodalmi Szakosztálya az 1937-től elnöki tisztet betöltő Városi István révén kapcsolódott be a Katolikus Nyári Egyetem

Jelenet Városi István – Paczolay Imre: Szent István trónra lépése című művének bemutatójából (Bazilika, 1938. augusztus)

munkájába. Városinak a korábban már említett kötete mellé sorakozott fel 1936-ban a „Vérzik a harangok nyelve” címmel megjelent verseskötete, az 1938-as kettős Szent Év kapcsán írt és az ünnepségeken Paczolay Imre által megzenésített „Szent István trónra lépése” című nagylélegzetű darabja. Ezt követte 1942-ben az „Áldás a hegytetőről” című műve. Az ő idejében került sor a lévai Reviczky Társaság esztergomi látogatására, a Nógrád Megyei Madách Társaság és a Balassa Társaság közös irodalmi estjére.

Az Előhegyről a Bazilikára tekintő Babits Mihály nem kapcsolódott be ezekbe a programokba. Környezete lassan tudomásul vette, hogy egészsége megromlott, és ereje fogytán korábban aktív társasági életét a csendes magány váltotta fel. Talán ez is közrejátszott abban, hogy halálát követően az Esztergom Vármegye cikkírójának keserű szájizzal kellett megállapítania: „Már halálakor sajnálattal láttuk, hogy a városházán nem leng érte gyászlobogó, temetésére csak ketten utaztunk le esztergomiak, és minket is csak a baráti gyászunk vitt oda. A koszorúözönben hiába kerestük akár a város, akár pedig a Balassa Társaság szalagjait a virágokon, pedig a társaság egyik büszkesége volt és azóta is csak szórványosan határozatlanul hangzik el olykor-olykor a kívánság, hogy Esztergom valamelyik utcáját nevezzük el Babitsról.”³⁶

Összegezve, megállapíthatjuk, hogy a katolikus értékrend az egész korszakon átívelően meghatározója volt a város szellemi, irodalmi életének. A korszakon belül szűk tíz éven keresztül, az 1930-as évek elejéig fodorozta ezt Féja Géza és Bányai Kornél, s az elsősorban Féja által képviselt irodalmi radikalizmus. 1924-től ezt az egész korszakot átívelően személyes és baráti körének jelenlétével, sajátos színnel gazdagította Babits Mihály.

E három tényező, nevezetesen a katolicizmus, az irodalmi radikalizmus és Babits Mihály, együttes jelenlétének szerencsés találkozási pontja volt az 1926. esztendő, amikor létrejött a

Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság, amely ezt követően 1945-ig alakító részese volt a város irodalmi, művészeti, szellemi életének.

A Balassa Társaság, valamint Babits Mihály jelenléte mellett az irodalmi élet fontos szervező ereje volt a helyi sajtó, nevezetesen az Esztergom, az Esztergom és Vidéke, 1934-től a Magyar Sión, majd az 1941–1943 között hozzájuk csatlakozó Esztergom Vármegye.

Féja Géza

Krisztusi ének

Mostmár csak őt nézem az embert:
torlaszok, romok közül kibukkanó arcot,
vonásai ezer ellentét, ijesztő kevertség,
de a mélyben küzdő, még folyékony láva
nem adhat immár megváltozó arcot –
s én nem hirdetek hiába-harcot: üdvözlégy
Békesség!

A megújuló szelíd simogatások,
gyermek gögicsélések langyos, virágos patakja,
megállott vidékek pihent virulásai,
szeretettfolyamok lassú ölelkezése közt
úgy állok boldog, megállott sziget –
már nem kerget titkos rontó áram.

Tiszta csillagos békességek
halk ingerléssel simogatnak, mosnak,
pusztulok lassan, folyásukba térek:
mégis szerető napos arccal köszöntöm őket,
békéltetéshez illő Krisztus-arccal
a zúgó nagy folyókat.

Ők az igaz, a jó bölcs apostolai,
a törvény, mit nyugtatóan zúgnak:
nagy rokonság vérén issza át szívemet,
szavaim immár őket ekhózzák.

Feledés szárnya suhog felettem,
békétlen utaim emléke még felhősödik –
de mindig derültebb ég öleli vissza
szemeim hömpölygő szelíd hívásait.
Ami megmarad mind rokon, egység –
lassankint megfeledekzem magamról
s egy derült örök ritmusba térek.

(Buda, 1921)

Bányai Kornél

Kenyérország

Kóteknőjében füttyülve gyúr a sors, rendjén el-
végzi dolgát,
kemény tenyerén sikoltozunk, egymásba om-
lunk, tapadunk
s nem tudjuk honnét jöttünk, milyen tájak ring-
attak, hegyek

lankái vagy üres mezők s milyen volt arcunk régen:
pufók, aszott, piros vagy halovány?

Mégis egy földet ettünk s egy égből ittuk csöppjeit
a duzzadó vizeknek, egy szél nyertett, egy vihar
bőgését
hallgattuk összebújva parazsas pipaccsal, kalá-
szaink között
árván bujdosó búzavirággal és mindenütt egy jaj
volt utolsó
hullásunk síró gyökerünk fölé.

És aztán hajrá! örvénylő vasak csépeltek, züm-
mögő hengerek,
irtózatossá bugásban meztelen, vadul rángattak
erre-arra,
zsákokba varrtak, Kelet és Nyugat kövei mor-
zoltak, összetörtek
s lettünk új por, embert tápláló fehér humusz,
melyben
minden külön ízünk egy ízbe hullt.

S most gyúr dagaszt a sors, kóteknőjébe füttyülve
mártja öklét,
kemény tenyerén sikoltozunk, egymásba om-
lunk, tapadunk,
együtt nővünk magosba, odvas kemencék izzó
szája vár
s morzsolva, zúzva és tisztán kiegészve így lesz belőlünk
ízkes kenyér világ dús asztalán.

Megjelent: Esztergom, 1924. június 20. 46. sz.

Jegyzetek

¹ Porubszky Géza Viktor (1887–1971) plébános, országgyűlési képviselő. 1918-ban Esztergom-Belvárosban kp. 1921–1946 között Kéménd (Esztergom vm.) plébánosa, az Országos Keresztényszocialista Párt szónoka.

² Homor Imre (1887–1950), az Esztergomi Érseki Tanítóképző Intézet tanára, a Balassa Bálint Társaság főtájkára, különböző esztergomi lapok újságírója, a tanácsköztársaság bukását követően 1932-ig az Esztergom főszerkesztője, kiadója.

³ Sik Sándor (1889–1963) piarista tanár, tartományfőnök, költő, műfordító, irodalomtörténész, egyházi író, cserkészvezető.

⁴ Simándi Béla (1899–1969) költő, újságíró, 1941–1943 között az Esztergom Vármegye című lap kiadója, szerkesztője, újságírója.

⁵ Féja Géza (1900–1978) író, publicista, szociográfus, kritikus, polgári iskolai tanár.

⁶ Bányai Kornél (1897–1978) költő. Tanulmánykötet c. gyűjteményes munkájában (Párizs, 1927) tanulmánya jelent meg Balassi Bálintról. Fő művei: Búzák születése és halála (versek, Omszk, 1918); Örök arc (trilógia, Taskent, 1920, és Budapest, 1925); Közelebb a földhöz (versek, Budapest, 1931).

⁷ Bodor Aladár (1880–1952) költő, hírlapíró, 1921-től a Magyarság, 1938-tól a Magyar Nemzet belső munkatársa, 1924–25-ben az Aller Képes Családi Lapjának felelős szerkesztője, a Petőfi Társaság tagja.

⁸ Szini Gyula (1876–1932) novellista, esszéíró, a Nyugat munkatársa.

⁹ Bánáti Buchner Antal (1882–1950) 1911-től az Esztergomi Bazilika karnagya, zeneszerzőként 25 mise, köztük a dorogi Bányász mise komponistája, a zeneiskola igazgatója Esztergomban.

¹⁰ Bánáti Buchner Antalné Nyárasdy Ilona okleveles tanítónő, énekes, költő. Verseskötetei: Aranyszívek aranyapok (Eger, é. n.); Hullámok álmok (Eger, é. n.) stb.

¹¹ Németh Romuáld (János) (1899–1975), Bencés rendi szerzetes, magyar–latin szakos tanár, 1924–1926 között Esztergomban gimnáziumi tanár.

¹² Homor Imre: Örök arc = Esztergom, 1925. december 20. 96. sz.

¹³ Noszlopy Aba Tihamér (1891–1967) tanár, honvédtiszt, író. Felesége Eitner Irén operaénekes.

¹⁴ Lepold Antal (1880–1971) művészettörténész, római katolikus prelátus, éneklőkanonok, az MTA tagja (1936–1949). 1913-tól Csernoch János hercegprímás titkára Esztergomban. 1921-től az esztergomi főszékesegyház plébánosa, prefektus kanonok, e minőségében kezelte a főkapitányi alapítványokat, a Keresztény Múzeum, a Főszékesegyházi Kincstár stb. igazgatója. Az esztergomi ásatások egyik kezdeményezője és Gerevich Tiborral vezetője. Az esztergomi kulturális közélet meghatározó egyénisége.

¹⁵ Obermüller Ferenc (1885–?), 1920-tól az esztergomi áll. segélyezett községi Szent Imre főreáliskola igazgatója.

¹⁶ Városi István (1905–1978) papköltő, tanár. Az 1935-től megjelenő Vigilia, az Élet című hetilap állandó munkatársa. Főbb művei: A napszemű ember (1932), Vézrik a harangok nyelve (1936), Szent István trónra lépése (Zene: Paczolay Imre) (1938), Dimidius (drámai költemény, 1939), Isten törvényei a világrendben (értekezés, 1941), Áldás a hegytetőről (1942), A két apostoli fejedelm (1943), Szent Ágoston a keresztény tanításról (fordítás, 1944) stb. A Szent István Akadémia tagja.

¹⁷ Császár Elemér (1874–1940) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja. A Corvin-koszorú birtokosa (1930). Kutatási területe a XVIII–XIX. századi irodalomtörténet.

¹⁸ Féja Géza: Jegyzetek az Ady kérdésről = Esztergom, 1927. január 23. 7. sz.

¹⁹ MarAdy: Az irodalom és a vízvezeték = Esztergom, 1927. február 6. 11. sz. 1–2.

²⁰ Ajtay Miklós (1899–1987) esztéta, újságíró. 1924-ben telepedett le Franciaországban. 1926-ban megalapította a Párizsi Magyar Akadémiát, amelynek 1944-ig ügyvezető elnöke, kiadványainak szerkesztője volt.

²¹ Boros Ferenc (1893–?) tanár, író, költő, műfordító. 1931-ben a budapesti VI. ker. állami reál-gimnázium tanára. Lefordította a Nobel-díjas olasz Grazia Deledda: Anime oneste (Jólelkék, 1930) című regényét.

²² Erdélyi (Árgyelán) József (1896–1978) költő, műfordító, a Nyugat második nemzedékének vezető lírikusa. 1922-ben megjelent Iboylevél című kötetével a líra új népies hangján szólalt meg. Költészetével a népi írók vonulatához kötődött.

²³ Sárközy György (1899–1945) kötetek: Angyalok harca (1926), Váltott lélekkel (1929), részt vett a Pandora szerkesztésében, a Válasz című folyóirat szerkesztője (1935–1938), 1936-ban megindította a Magyarország felfedezése című irodalmi szociográfiai könyvsorozatot.

²⁴ Fodor József (1898–1973) újságíró, író, költő, műfordító. Verseit 1923-tól az Estben közlik, 1927-ben jelenik meg első kötete, a „Lihegők”. 1928-tól a Nyugatban jelentkezik rendszeresen. 1929–1931 között az Est Lapok berlini tudósítója.

²⁵ Simon Andor (1901–1986), 1920-as években szabad versekkel jelentkezett. A Nyugatban és a Pandorában publikált. Főbb művei: Kinyilatkoztatás (Wien, 1921); Álomföld (Budapest, 1927), Tömegáhitat (Budapest, 1928), Aranysziget (Budapest, 1928); Világhullám (Bp., 1929).

²⁶ Mécs László (1895–1978) premontrei szerzetes, magyar–latin szakos tanár, költő. 1923-ban jelent meg első kötete, a Hajnali harangszó. A Vigilia főszerkesztője 1941–1942 között.

²⁷ Kárpáti Aurél (1884–1963) színi és irodalmi kritikus, újságíró, költő, az Esztergom Vármegye állandó szerzője. Esztergom szempontjából fontos: Babits Mihály életműve című, 1941-ben írt tanulmánya.

²⁸ Pilecz László: Vajda János és Balassa Bálint Társaságának találkozása első királyaink várának tövében = Esztergom és Vidéke, 1935. június 29. 50. sz. 2.

²⁹ Uo.

³⁰ Esztergom mint az új katolikus szellemi élet központja = Esztergom, 1934. szeptember 23. 73. sz.

³¹ Harsányi Lajos (1883–1959) költő, író, római katolikus pap, a magyar katolikus líra egyik megújítója.

³² Tóth László (1889–1951), 1936-ban a vatikáni nemzetközi katolikus sajtó-világkiállítás előkészítésének szerves résztvevője, 1937–1938 között a budapesti 34. Eucharisztikus világkongresszus sajtóirodájának vezetője, 1922 és 1944 között felelős szerkesztője volt a klerikális-legitimista Nemzeti Újságnak, melyben a vezércikkeket is ő írta. Írásaiban szembetűnik korának hivatalos katolikus egyházpolitikája. A Magyar Újságírók Egyesületének elnöke és a Katolikus Újságírók Pázmány Egyesületének főtárgyalója, majd alelnöke volt. A brüsszeli, marseille-i és római katolikus sajtó-világkongresszuson a magyar katolikus újságírás képviselőjeként vett részt.

³³ Lendvai István (1888–1945) újságíró, költő. Versei az Életben és a Nyugatban jelentek meg. Főbb művei: A kereszténység a horogkereszt árnyékában (Budapest, 1937), Világ és magány (versek, Budapest, 1938), Normád leveleiből (Budapest, 1942).

³⁴ Aradi Zsolt (1908–1963) író, újságíró. A Nemzeti Újság munkatársa, a Korunk Szava szerkesztője (1931–1935), az Új Kor szerkesztője Balla Borisszal (1935–1938), a Vigilia szerkesztője Pozsonyi Lászlóval (1935-től), a Prohászka Társaság egyik alapítója (1931).

³⁵ Hindy Zoltán (1880–1951) ügyvéd, Az Országos Katolikus Szövetség, a Középponti Katolikus Kör igazgatója és tiszteletbeli elnöke, az Országos Pázmány Egyesület, az Általános Egyetemi Segítő Egyesület és az Egyetemek Kórház Egyesületének alelnöke, a Pátria Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja elnöke.

³⁶ Babits Mihály = Esztergom Vármegye, 1941. október 9. 2. sz.

Nagy János: Czuczor Gergely (bronzplakett)